

**ԽԱԺԱԿ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊԱՍ ՊԱՐՍԱՄՅԱՆ
Առաքնորդ ԱՄՆ-ի հայոց Արևելյան բնօրինակ**

**Գ Ա Ր Ե Չ Ի Ն Ա
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ**

Ասուք յիշատակի/

Հայաստանեայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին, յանձին Լ.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Ա Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին, կորսնցուց ոչ միայն իր ընդհանրական Հայրապետը, այլև գործունեայ, գիտակից, հաւատացեալ, տաղանդաւոր եւ զարգացած հայ հոգեւորական մը:

Գարեգին Կաթողիկոսի համբաւը, որպէս ապագայ խոստացող երիտասարդ, աշխոյժ եւ խանդավառ եկեղեցական, տարածուած էր ամենուրեք յիսունական թուականներու կեսերէն, երբ դեռ արեղայ էր ամ: Այս վկայութիւնը ամոր մասին լսած ենք մեր երէց սերունդի հոգեւորականներէն եւ մեր ուսուցիչներէն: Երուսաղէմի ժառանգաւորաց Վարժարանի մեր աշակերտական օրերուն շատ կը խօսուէր իր մասին, որպէս սքանչելի ուսուցիչ եւ տեսուչ: Ժամանակի ընթացքին երբ ամիթ ունեցանք կարողալու նաեւ իր ուսումնասիրութիւններն ու գրութիւնները այլեայլ միջոցով շուրջ, համոզուեցանք, որ սխալած չէին հիմները իրենց դատումին եւ գնահատանքին մէջ:

Այդ օրերուն, երբ էջմիածին-Ամթիլիաս հակամարտութիւնը իր ամենասուր պայքարի հանգրուանին մէջ կը գտնուէր, Գարեգին եպիսկոպոս Սարգիսեան կը փայլէր որպէս աստղ Ամթիլիասի երկնականարին վրայ՝ գրաւելով ուշադրութիւնը եւ հիացումը բոլորին: Երկու կարծիք չկար իր կարողութեան, լրջութեան, ազգասիրութեան, նուիրումին, մշակութային եւ ուսումնական յակումներուն առնչութեամբ:

Անցնող երեք տասնամեակներու ընթացքին եղած էին մի քանի անցողակի ամիթներ՝ անձամբ հանդիպելու եւ ծանօթանալու Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոս Տ.Տ. Գարեգին Բ.-ին հետ: Հմայիչ եւ ամիշքնող նկարագիր մը ունէր ամ: Կարելի չէր չտպաւորուիլ իրմէ, իր գիտութենէն, լայն ծանօթութիւններէն եւ մեր փոքր ածուի անմիջական նեղլիկ շրջանակէն դուրս վարած բարձր պաշտօններէն՝ միջազգային էքսմէնիք կազմակերպութեանց մէջ: Հակառակ այս բոլորին՝ Վեհափառը շատ հաղորդական էր եւ ընկերային: Ան մինչեւ վերջ երբեք չմոռցաւ իր գիւղական նախընթացը եւ պահեց իր պարզունակութիւնը եւ համեստութիւնը: Սովոր էր միշտ հպարտութեամբ յիշեցնելու Քեսապէն ծագած ըլլալու իրողութիւնը իր շուրջիններուն:

Երջանկայիշատակ Վեհափառ Հայրապետին հետ մենք մօտէն շփուելու ամիթներ ունեցանք 1995 թուականի կաթողիկոսական ընտրութենէն եւ

գահակալութեան հանդիսատեր արարողութենէն ետք: Իսկ հանգուցեալը շատ լաւ ճանչնալու առիթ ծառայեց իր առողջութեան վատթարացման դժբախտ պարագան, որովհետեւ ան երկար ամիսներ մնաց Նիւ Եորք, առաջնորդական մեր նստավայրը, ուր գրեթէ ամեն օր, երբեմն մեկէ աւելի անգամներ, իր քով ըլլալու բախտը վիճակուեցաւ մեզի:

Հայրապետական օծման արարողութեան երջանիկ օրերուն Գարեգին Ա. կ'ապրէր իր փառքի օրերը, որպէս անկախ Հայաստանի մէջ ընտրուած եւ ձեռնադրուած առաջին Կաթողիկոսը: Վերջին անգամ անկախ Հայաստանի մէջ հազար տարի առաջ՝ Բագրատունեաց թագաւորութեան օրերուն եղած էր մման ընտրութիւն մը: Խորհրդանշական էր նաեւ գահակալութեան հանդիսութեան օրը, որ կը զուգահէտէր Ծաղկազարդի տօնին: Ութ հարիւր տարի առաջ Ա. Ներսէս Շնորհալի Հայրապետը եւս Հռոմկալի մէջ կը ստանար կաթողիկոսական ձեռնադրութիւն մտն օրը: Դեռ կար աւելի բացառիկ հանգամանք մը եւս: Առաջին անգամ ըլլալով, Սեօի Տանն Կիլիկիոյ Հայրապետական Աթոռի գահակալը կ'ընտրուէր Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս եւ կը բարձրանար Ա. Լուսաւորչի գահուն վրայ: Հայոց, Եկեղեցւոյ պատմութեան մէջ սակաւադէպ դարադարձիկ պարագայ մըն էր ասիկա: Իրեն մման պատմագետ եւ հայրենասէր անձնաւորութեան մը ապրումները այդ օրերուն հազիւ կրնայ երեւակայել նորահաս սերունդը:

Գահակալութեան շրջանին եւ հետագայի մեր այցելութեանց առթիւ կայացած պաշտօնական եւ անպաշտօն հանդիսութեանց ընթացքին Գարեգին Կաթողիկոսի պատրաստաբանութիւնը, հոնտորական շունչը եւ խամոզավառ խօսքերն ու մտածումները մեր վրայ խորունկ ազդեցութիւն ձգած էին: Հանգուցեալ Եղիշէ Պատրիարք Տէրտերեանի մահուընէ ետք չէինք ունկնդրած ոեւէ մէկը, որ ունենար Գարեգին Կաթողիկոսի ճոխ լեզուն, յանկարծաբանութիւնը եւ մանաւանդ՝ եռամդը: Հայոց լեզուի գանձարանը բաց էր անոր առջեւ, ուրկէ կը քաղէր ընտիր ռճեր եւ բառեր եւ անոնցմով կը կերտէր նորահմար բարդ բառեր՝ արտայայտելու համար իր նոյնքան բարդ մտածումներն ու զգացումները:

Սարգարեական շունչ մը կար իր խօսքերուն մէջ, որոնց մէջէն կը լսէինք մեր ազգային Եկեղեցւոյ աւանդութեան ծայրը: Հին սերունդի մարդիկ համոզուած էին, որ Գարեգին Յովսէփեանց Կաթողիկոսէն մնացած «ժառանգութիւն» մըն էր այդ դիւթական ծայրը, զոր իր պատանկութեան իւրացուցած էր Գարեգին Սարգիսեան արեղան եւ իր կարգին լսելի եւ մատչելի դարձուցած այսօրուան հաւատացեալ հայ քրիստոնեային:

Հանգուցեալ Հայրապետը մասնաւոր ճիգի կարիքը չունէր իր մտքի պաշարը բաժնելու իր ժողովուրդին հետ: Մենք քանիցս ականատես եղած ենք իր ունեցած բազմաթիւ ելոյթներուն մէկ օրուան ընթացքին, եւ ականջալուր՝ իր ազգաշունչ եւ հոգեւոր խօսքերուն համեմուած այլեւայլ հայ եւ օտար հեղինակներու գործերէն արտաբերուած վկայութիւններով: Եւ այս ամէնը՝ առանց գրաւոր բնագրի, առանց նոթերու եւ յաճախ առանց պատրաստութեան:

Յանպատրաստի խօսքեր կրճախին թուիլ ճառերեն շատեր, բայց իրակա-
նութիւնը այն է, որ Վեհափառը յաւետ պատրաստութեան մէջ էր իր բոլոր
պարապոյ ժամերուն, որոնք միշտ տրամադրուած կ'ըլլային ընթերցանութեան,
հետազօտութեան եւ ուսումնասիրութեանց: Այցելութեանց եւ հիւանդութեան
առթիւ Նիւ Եորք գտնուած շրջաններուն ան մնայուն յաճախորդը դարձած էր
քաղաքի ընտրագոյն գրախանութներուն, ուր կ'այցելէր առանց զգալի
դարձնելու իր ինքնութիւնը: Իսկ մեր Առաջնորդարանի գրադարանը իրմէ
առաջ եւ իրմէ ետք չէ ունեցած իրեն պէս յաճախակի այցելող եւ գիրքեր
օգտագործող հոգեւորական մը: Ցաւերու մէջ իսկ Վեհափառին կողքէն միշտ
անպակաս եղաւ գիրքը, գրիչը եւ թուղթը եւ մանաւանդ հայ գիրքը, որուն
գլխաւոր սատարողներէն եւ մեկենասներէն մէկը եղաւ ինք: Իրեն կը պարտինք
հրատարակութիւնը եւ կամ վերահրատարակումը հարիւրաւոր գրքերու,
որոնք այսօր հայկական գրադարաններու գարդը կը կազմեն: Անոնց մէջ
կարելի է յիշել մեր արդի դասական գրականութեան գլուխգործոցները եւ
բազմաթիւ կրօնական հատորներ: Մեսրոպատառ գրականութեան գլխաւոր
ջատագովը հանդիսացաւ ան եւ տարածեց զայն սփիւռքահայութեան լայն
զանգուածներուն մէջ:

Արտակարգ կամքի տէր անձնաւորութիւն մըն էր հանգուցեալ Վեհափառը:
Մինչ իր հիւանդութեամբ տպագրողներ անտրամադիր կ'ըլլան ու յաճախ
ենթակայ՝ հոգեկան փլուզման, Գարեգին Կաթողիկոս Նիւ Եորք կեցութեան
օրերուն երբեք չընկրկեցաւ հոգեպէս եւ չկորսնցուց իր հոգեկան անդորրը,
նոյնիսկ երբ ահռելի ցաւերու մէջ էր: Մինչեւ իր երկրորդ վիրաբուժական
գործողութիւնը, ան ամէն օր կու գար Առաջնորդարան, ուր կը մնար ժամերով
եւ ցաւը վրան՝ կ'ունենար տեսակցութիւններ հայ եւ օտար կարեւոր դէմքերու
հետ, կոնդակներ եւ նամակներ կը գրէր եւ կամ գրական աշխատանքներ կը
կատարէր: Նոյնը կը շարունակէր կատարել իր բնակարանին մէջ եւս, ուր կը
ջանար ամոքել իր ցաւերը ապաւինելով գրչի աշխատանքին: Անդու
աշխատող մըն էր, որ տիւ ու գիշեր չէր գիտեր: Հիւանդագին ծանր վիճակին մէջ
է, որ լոյս ընծայեց իր երումէնիք յօդուածներու հաւաքածոն՝ խմբագրական
բովէ անցնելով զանոնք: Այս տեսակետ իրապէս օրինակելի նկարագիր ունէր
Վեհափառը: Օրինակելի՜ ոչ միայն բարձաստիճան հոգեւորականներու, այլ
մանաւանդ պատանի ժառանգաւորներու եւ երիտասարդ վանականներու
համար, որպէսզի անոնք գիտնան եւ գնահատեն արագաթոյժ ժամանակին
արժէքը եւ լցնեն զայն օգտակար ազգաչէն աշխատանքներով:

Վեհափառը ճիշդ է, որ տաղանդաւոր էր ի ծնէ, բայց իր յամառ աշխատան-
քին շնորհիւ է, որ կրցած էր տարիներու ընթացքին ամբարել բազմապիսի
նիւթեր իր մտքին մէջ եւ, հակառակ իր բազմազբաղ վիճակին, ունենալ մտքի
արթնութիւնը՝ ակնթարթի մը մէջ անցնելու ամենամակերեսային հարցերէն
ամենաբարդ խնդիրներու լուծման եւ կամ սովորական խօսակցութենէ
շեղելով՝ մտնել մտաւորական մարզերէ ներս եւ բոլոր պարագաներուն
ցուցաբերել իր հմտութիւնը եւ լայն ծանօթութիւնները:

Չայ մտաւորականներու հանդէպ ունէր ան մասնաւոր խանդաղատանք ու սէր: Անոնք ալ իրենց կարգին յարգանք ունէին հանգուցեալին հանդէպ: Իր հիւանդութեան առթիւ շատեր անձամբ եկան զինք տեսնելու եւ կամ հեռաձայնային կապով հետաքրքրուեցան իրմով: Իր կորուստը ծանր էր հայ մտաւորականութեան համար, որովհետեւ այդ շրջանակի ծոցէն պոկուեցաւ ան, իրաւ հայ մտաւորականը եւ հայ մտաւորականութեան մեծագոյն բարեկամը:

Մարդկային յարաբերութեանց մէջ քաղցր վերաբերմունք ունէր Վեհափառ Գարեգին Ա.: Տեսած ենք զինք բազմաթիւ առիթներով օտար բարձրաստիճան հոգեւորականներու հետ: Երբեք չէր զիջէր անոնց Չայց, Եկեղեցւոյ հոգեւոր պետի իր համգամանքի վեհութիւնը, յարգանք կը պարտադրէր, բայց զիտէր նաեւ ցուցաբերել սքանչելի եղբայրական ոգի, մարդկային համեստութիւն, հասկացողութիւն եւ պատրաստակամութիւն բացատրելու եւ ծանօթացնելու անոնց մեր Եկեղեցւոյ աւանդութիւններն ու սովորութիւնները: Օտարներ մեծապէս կը գնահատէին Վեհին մէջ երեւան եկող այլասիրութիւնը եւ փափկանկատութիւնը: Գարեգին Կաթողիկոսի եւ իր նախորդներուն մշակած էրումնիք յարաբերութեանց արդիւնքը այն եղաւ, որ Չայց, Եկեղեցին չդատապարտուեցաւ մնալու լծացած վիճակի մը մէջ եւ այսօր աշխարհի առաջադէմ Եկեղեցիներէն մէկը կը նկատուի:

Վեհափառին ընկերային բնաւորութիւնը զինք սիրելի դարձուցած էր ի մասնաւորի իր հօտի զաւակներուն, որոնք որպէս հոգեւոր հայր արդէն կը յարգէին զինք: Քիչ թիւով բարձրաստիճան հոգեւորականներ յաջողած են անցեալին իրենց շուրջ հաւաքել ծանօթ ազգայիններ եւ անոնց ընտանեկան պարագաները եւ իրենց ստեղծած կապերը օգտագործել ազգային նպատակներու համար այնքան, որքան որ Գարեգին Կաթողիկոս: Վեհափառը այդ բացառիկ հոգեւորականներէն էր, որ ունէր իր շուրջ զինք յարգող, սիրող եւ նոյնիսկ փոխաբերական իմաստով «պաշտող» կարեւոր ազգայիններ, որոնք հարկ եղած պարագային չէին տատամսէր նիւթապէս օժանդակելու Մայր Աթոհին եւ Վեհին հովանաւորած ազգային նպատակներուն: Այսպիսի կապեր անտարակոյս կարեւոր են հանրային կեանքէ ներս գործող անձերու համար, որովհետեւ այլապէս կարելի չըլլար առաջադրանքներ եւ նպատակակետեր հետապնդել:

Նուազ սիրելի չէր Վեհափառը մեր երիտասարդութեան, որուն հետ ան առիթ ունեցաւ հանդիպելու մէկէ աւելի անգամներ: Անշուշտ բազմաթիւ լեզուներու տեղեակ մտաւորական դաստիարակի մը ներկայութիւնը որոշ ակնածանք պիտի պատճառէր երիտասարդներուն, բայց Վեհափառի պարագային այդ յարգանքը կ'անցնէր ակնածանքի սահմաններէն անդի՞միշտ փոխուելով սիրոյ, անկեղծութեան եւ մարդկային այնպիսի զգացական ոլորտի մը, որ անհատ երիտասարդը աւելի կը մոտեցնէ Եկեղեցիին եւ Չայրենիքին: Երիտասարդական հաւաքներուն, որոնց ընթացքին ելոյթ կ'ունենար Վեհափառը փոխանցելու համար իր հայրական պատգամները, կ'ուզէր, որ ներկայ եղողներ առիթ ունենան հարցումները ուղղելու իրեն:

Վեհափառը հաճութեամբ կը պատասխանէր անոնց՝ թողլով լաւ տպաւորութիւն իր պատրաստաբանութեամբ եւ գիտութեամբ:

Վեհափառ Գայրապետը, որպէս Գայց. Եկեղեցւոյ վարչական կառոյցին գլխաւոր վերատեսուչը, մօտէն դիտելու առիթը ունեցած ենք թէ՛ իր կեանքի վերջին շրջանին՝ Ամերիկա, եւ թե՛ Գերագոյն Գոգելոր Խորհուրդի ժողովներուն՝ ի Ս. Էջմիածին: Քաջածաճօթ է պարագան անցեալի մեր կարգ մը մտաւորական բարձրաստիճան հոգեւորականներուն, որոնք վարչական ժողովներէ եւ գործերէ ընդհանրապէս խորշած են: Կրնանք վկայակոչել Եղիշէ Պատրիարք Ղուրեանի օրինակը, որ առակի կարգ անցած է: Այդպէս չէր Գարեգին Կաթողիկոս, որովհետեւ իրեն համար գիտութիւնը նպատակ չէր, այլ ժողովուրդին համար օգտագործելու միջոց: Ան ամենայն ուշադրութեամբ եւ լրջութեամբ կը հետեւէր ժողովներու, մտիկ կ'ընէր բոլորին ըսածները եւ ապա կը ներկայացնէր իր տեսակէտը այս կամ այն հարցի մասին: Ժողովի գալէ առաջ սերտած կ'ըլլար բոլոր հարցերը եւ քաղած՝ անոնց մասին հարկ եղած տեղեկութիւնները: Վերջին խօսքը միշտ իրն էր, ինչպէս որ վայել է Գայրապետաց:

Վեհափառը քառին իսկական առումով հոգեւորական էր՝ ամբողջութեամբ թրծուած Գայց. Եկեղեցւոյ աւանդութեամբ, վարդապետութեամբ եւ աստուածաբանութեամբ: Իր բոլոր ըսածները եւ տուած պատգամները պարզ տրամաբանական կրօնաշունչ արտայայտութիւններ ըլլալէ աւելին կը պարունակէին. անոր կենդանի խօսքերը կը թխէին ազգային աւանդութենէն, Աստուածաշունչէն եւ Գայց. Եկեղեցւոյ հայրերու գործերէն: Իր իւրաքանչիւր նախադասութիւնը եկեղեցական հարցերու մասին աստուածաբանական հիմք ունէր: Ոչ միայն քաջ տեղեակ էր ան Գայց. Եկեղեցւոյ աստուածաբանութեան եւ պատմութեան, այլեւ ապրող աստուածաբան մըն էր, որ լաւ սերտած էր նաեւ արդի արեւմտեան հեղինակներուն գործերը:

Ամէն ինչէ աւելի Վեհափառը հովուապետ էր եւ հովիւ քաջ իր բանաւոր հօտին: Ան ընտրուեցաւ Ամենայն Գայցոց Կաթողիկոս, որովհետեւ արդէն փաստած էր, որ հովուապետ ըլլալու կարողութիւնը ունի: Անցեալի իր փորձառութիւնները այլեւայլ գաղութներէ ներս տուած էին իրեն հիմնական գիտելիքներ ժողովուրդ կառավարելու վերաբերեալ: Իր գլխաւոր նպաստը պիտի բերէր իր ժողովուրդին եւ Եկեղեցւոյն կեանքի հասուն շրջանին եւ արդէն պատրաստակամութիւնը ցոյց տուած էր հասնելու իր հօտի անմիջական կարիքներուն: Այդ ուղղութեամբ սկսած էր հիմնական աշխատանքներ կատարել, երբ վրայ հասաւ անողոք հիւանդութիւնը, որ ամիսներով Նիւ Եորք պահեց զինք եւ ապա փութացուց վախճանը: Վստահ ենք, որ շատ գործեր զարգացման տարբեր մակարդակի վրայ պիտի ըլլային այսօր, եթէ Վեհափառը ողջ եւ առողջ մնացած ըլլար: Նոր անկախութիւն ձեռք բերած մեր ազգը շատ մեծ ակնկալութիւններ ունէր իրմէ: Ունէր, որովհետեւ գիտէր, որ Աստուած լայնօրէն բաշխած էր իրեն երկնային ձիրքեր, եւ միայն ինք կրնար տալ ազգին գաւակներու պահանջածին չափով:

Գարեգին Ա. Կաթողիկոս պատմութեան մէջ պիտի յիշուի որպէս ապագայի

տեսլականը ունեցող Հայրապետ: Իր ցանած սերմերը վաղը արդիւնք պիտի տան՝ առաւել եւս արժեւորելով իր դերը: Ս. Սոփսե Կաթողիկոս Տաթեւացոյ նման կարճատեւ եղաւ իր գահակալութիւնը, բայց վստահ եմք, որ ապագան պիտի փաստէ, թէ որքան արդիւնաւոր եղան անցնող չորս տարիները: Այսօր այդ գնահատութիւնը ի վիճակի չենք տալու, բայց յիսուն տարի ետք յստակ պիտի ըլլայ այդ: Թող Սստուած անթառամ պահէ իր յիշատակը Սայր Աթոռի, Հայրենիքի եւ Սփիւռքի հայութեան մէջ:

Կ'աղօթենք առ Բարձրեալն, որ հանգուցեալ Հայրապետին հոգին իր արքայութեան լոյսերուն արժանացնէ եւ մեզի ալ երկնային մխիթարութիւն պարգևէ:

այաստանեայց Եկեղեցւոյ եւ Հայ ազգի ամրութեան ու ստեղծագործական կենսւթմացին մայր աղբիւրը մեր դարաշունչ սուրբ աւանդութիւնն է, Քրիստոսէն ժառանգուած եւ Հայութեան կենսւթմով կերպարուած, մեկնարանուած ու դոնստորուած: Այդ աւանդութիւնը պէտք է ամուր եւ անխախտ պահել Պօղոս Սուքեակի այնքան յստակ եւ պարտաւորիչ ցուցմունքներուն Համաձայն /Բ. ԹԵՍ. Բ. 14, Ա. ԿՈՐՆԹ. ԺԲ. 11, Բ. ՏԻՄ. Բ. 2/:

Բնականօրէն աւանդութիւնը քարացած սովորութիւններու ընդարմացած ձեւականութիւններու գոմարը չէ, այլ վառ ապրումով մշտանորոգ եւ կենսունակ ընդառաջուաբը Սստուծոյ կաւլին եւ Քրիստոսի պատգամին, որ մեր Հայրերու շունչով է կենսատրուած եւ պատմութեան մէջէն է աճած, բայց պատմութեամբ չէ սաճմանաւարակուած: Մեր եկեղեցւոյ եւ ազգի տոկունութեան ամրակոտ խարխիս եւ մշտաբուս աւիշ ընծայող կնիժաՆդն է ան, որ կը կազմէ մեր ինքնութեան պահպանման գրաւականը, մանաւանդ այս ժամանակներուն երբ մարդկային ընդհանուր կենսւթին մէջ կը տեսնենք այնքան անմարդկայնացող, մակերեսայնացող, ապակրճականացող եւ ապաաղղայնացող բարքեր ու կենցաղակերպեր, որոնք ստուեր կը բերեն մեր քրիստոնէական Հաւատքով եւ Հայկական Հոգիով թրծուած ազգային ինքնութեան ջինջ ու պայծառ պատկերին վրայ:

ԳՄՐԵԳԻՆ Ա ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ